

СТАН РИНКУ АГРАРНОЇ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

***Анотація.** Розглянуто основні характеристики ринку аграрної праці в Україні за останні роки. На основі досвіду розвинутих європейських держав запропоновано підвищити попит на аграрну працю через створення переробних підприємств сільськогосподарської продукції та розвиток інфраструктури на селі.*

***Ключові слова:** трудові ресурси села, ринок праці, зайнятість, безробіття.*

Постановка проблеми. Стратегія європейського вибору, задекларована Україною, тісно пов'язана з реформуванням аграрного сектора економіки, з розвитком ринку праці на селі. Проте, останніми роками спостерігаються негативні тенденції у використанні трудових ресурсів села. Участь населення у суспільному виробництві та особистому підсобному господарстві супроводжується низьким рівнем продуктивності праці [1, с. 12]. У сільськогосподарському виробництві України зайнято 4,9 млн. осіб, або 24,4% від загальної чисельності, що значно більше, ніж у розвинутих країнах світу, а продуктивність праці у 5-7 разів нижча. В галузях сільської соціальної інфраструктури працює 840 тис. осіб. Масовим явищем в Україні стала праця на присадибних та садово-городніх ділянках, в якій беруть участь, за оцінками фахівців, понад 80% всіх сімей. Такий стан справ привів до того, що з карти України в середньому щороку зникає 17 сіл [2].

Таким чином, загострення протиріч у сфері аграрної праці, особливо проблем з працевлаштуванням, вимагає всебічного наукового осмислення з позиції збереження сільського населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, що стосуються ринку праці, забезпечення зайнятості населення, насамперед в аграрному секторі економіки, мотивації аграрної праці, відтворення населення у сільській місцевості, в останній час знаходять досить широке відображення в науковій літературі. Зокрема, цією проблемою займаються такі науковці як В.Я. Амбросов, П.Т. Саблук, П.М. Макаренко, М.К. Орлатий, Д.П. Богиня,

О.А. Бугуцький, К.І. Якуба, В.С. Дієсперов, Т.І. Олійник, В.К. Горкавий, В.В. Ярова та інші. Більшість з них, спираючись на зарубіжний та вітчизняний досвід, говорять про об'єктивну необхідність вирішення соціальних проблем села, а це – пошук шляхів зменшення обсягів безробіття, прогнозування та регулювання неформальної зайнятості, нелегальної трудової міграції, нейтралізації негативних економічних і соціальних наслідків безробіття [3, с. 108]. Тим часом слабо дослідженими залишаються взаємозв'язки та індикатори оцінки працевикористання на селі. Тому актуальною є потреба у дослідженні інструментарію регулювання зайнятості в сільській місцевості, а також методичних підходів до прогнозування сільського ринку праці.

Формулювання цілей статті. Дослідити сучасний стан ринку аграрної праці в Україні. Запропонувати можливі шляхи підвищення попиту на трудові ресурси села спираючись на зарубіжний досвід.

Виклад основного матеріалу. Сучасний ринок праці виконує ряд функцій, а саме: суспільного поділу праці, інформаційну, посередницьку, ціноутворюючу, стимулюючу, оздоровчу, регулюючу. Проте за останні роки в сільському господарстві ці функції значно послабилися, через інтенсивний процес звуження сфери прикладання праці на селі. З часу отримання незалежності України, скорочення чисельності зайнятих у сільському господарстві становило 37,1% з диференціацією від 25-37% у Вінницькій, Дніпропетровській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Сумській, Тернопільській, Харківській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській областях до 38-61% в Автономній Республіці Крим, Донецькій, Житомирській, Закарпатській, Івано-Франківській, Київській, Кіровоградській, Луганській, Львівській, Рівненській, Чернівецькій та Чернігівській областях. Максимальний рівень прихованого безробіття у галузі сільського господарства в останні роки становить близько 1,4 млн. осіб, або 57% від загальної чисельності тут зайнятих сільських жителів. У регіональному розрізі цей показник коливається від 36 до 70%.

Найнижчі темпи вивільнення працюючих характерні для галузей соціальної сфери, головним чином через переорієнтацію певної частини населення на приватні види діяльності (торгівля, громадське харчування), а також незначну бюджетну підтримку основних галузей. Водночас надзвичайно гостра ситуація склалася в малих та віддалених селах, де процес руйнації соціальної інфраструктури відбувається катастрофічними темпами і набув незворотного характеру. За 90-ті роки чисельність зайнятих сільських жителів у соціальній інфраструктурі села скоротилась на 35,2%. Найбільше за темпами скорочення працюючих у даній сфері характерне для п'яти областей України – Вінницької, Житомирської, Кіровоградської, Тернопільської та Херсонської, де відповідний показник дорівнював 45-60%. У переважній більшості областей України темпи зменшення зазначеної категорії зайнятих коливаються в межах середнього показника по Україні з незначними відхиленнями.

Наслідком звуження прикладання праці у соціальній інфраструктурі стало зростання сільського безробіття у всіх його формах, а також чисельності зайнятих в особистому підсобному та домашньому господарстві. Загальний контингент зазначених категорій сільських жителів зріс за 1990-2011 рр. майже втричі. При цьому в таких регіонах України, як Автономна Республіка Крим, Вінницька, Донецька, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Рівненська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Черкаська, Чернівецька та Чернігівська області, його зростання становило 2-3,3 рази, а в Житомирській, Кіровоградській та Хмельницькій областях – 5,3-7,8 рази. Найменший рівень збільшення цього показника характерний для Волинської, Київської, Одеської, Полтавської, Сумської областей, для переважної більшості з яких властиві значні обсяги прихованого безробіття в галузі сільського господарства.

Незначне зростання в окремих регіонах України чисельності працездатних сільських жителів у працездатному віці у складі трудових ресурсів села пояснюється скороченням обсягів маятникової міграції, які у 90-х роках становили близько 500 тис. осіб.

Збереження деструктивних тенденцій у сфері сільської зайнятості об'єктивно зумовлюватиме подальший процес погіршення умов відтворення кількісних та якісних параметрів трудового потенціалу села.

Узагальнення результатів обстежень економічної активності сільського населення за останні роки (проведених Державним комітетом статистики України) дозволяє зробити висновок, що сільська місцевість України має досить обмежені можливості щодо забезпечення власного населення додатковою, крім сільськогосподарського виробництва, та й то з певними обмеженнями, роботою. Не дивлячись на те, що у сільській місцевості серед зайнятого економічною діяльністю населення, частка осіб, які мали додаткову роботу, у 12 разів перевищує аналогічний показник по місту, основним джерелом додаткової роботи для сільських жителів виступає самозайнятість, переважно в особистому підсобному сільському господарстві майже 97%. В той же час у місті понад 50% населення, яке має додаткову роботу, знаходить її в оптовій та роздрібній торгівлі, будівництві, освіті та охороні здоров'я. Пов'язано це, головним чином, з активністю платоспроможного попиту, який у містах виявляється значно вищим, ніж у сільській місцевості. Саме цей чинник виступає визначальним при визначенні вектора руху сфери прикладання праці.

Низький рівень розвитку сільської сфери прикладання праці на селі, а також домінуюча вторинна зайнятість сільського населення в особистому підсобному сільському господарстві, зумовлює ситуацію, коли кількість осіб, які шукають іншу основну або додаткову роботу, порівняно з тими, які таку роботу мають, виявляється досить незначною – у співвідношенні 1 до 2,3 (у місті це співвідношення має протилежну спрямованість і становить 5,6 до 1).

Головною причиною пошуку іншої основної або додаткової роботи у сільського населення виступає незадоволеність теперішньою роботою через низький рівень оплати праці – майже 50%. При цьому, у місті через зазначену причину шукали іншу основну або додаткову роботу лише третина населення, 22% загальної чисельності якого через бажання працювати повний робочий час (проти 16% у сільській місцевості).

Низький рівень розвитку сільської сфери прикладання праці визначає високий рівень безробіття серед сільської молоді, передусім у віці 15-19 та 20-29 років – відповідно 25,2 та 11,1% (по відношенню до загального обсягу безробітного населення у віці 15-70 років). По відношенню ж до економічно активного населення сільська безробітна молодь у віці 15-29 років становить біля половини [4].

Традиційно прийнято вважати, що стримування розвитку на селі розгалуженої сфери прикладання праці відбувається передусім через відсутність достатніх фінансових ресурсів для створення того чи іншого виробництва на якійсь конкретній території. Певною мірою можна погодитись з таким висновком. Однак при такому підході зовсім не враховуються інші чинники, передусім такі як платоспроможний попит в тому чи іншому регіоні і, як наслідок, активність того чи іншого сегменту продовольчого ринку, які на сьогодні є визначальними при прийнятті рішення щодо доцільності створення на території того чи іншого виробничого або торговельного об'єкта.

Розглядаючи питання взаємозалежності таких явищ одного ланцюга як «платоспроможний попит – ємність товарного ринку – рівень ділової активності населення – сфера прикладання праці – рівень та структура зайнятості населення», можна сказати, що фактично за такою схемою розвивались економіки більшості країн колишнього соціалістичного табору в Східній Європі. У Польщі, наприклад, на сьогодні другим чинником після такого як «зручне місце положення і транспортне сполучення», що зумовлюють розміщення компаній з іноземними інвестиціями, виступає «масштабний споживчий ринок». Відповідним чином серед факторів, що перешкоджають інвестуванню, виділяються такі: недорозвиненість ринкової інфраструктури, малий місцевий ринок та низька купівельна спроможність громадян. Саме на цих блоках має бути зосереджена головна увага держави при обранні політики зайнятості населення, в тому числі і сільського [5, с. 144-145].

У зв'язку із цим, вихідні положення сучасної політики зайнятості сільського населення мають базуватись, передусім, на оцінці поточних та

перспективних зрушень на продовольчому ринку країни, який виступає головним барометром ділової активності у сфері виробництва та збуту сільськогосподарської продукції. Лише отримавши відповіді на такі питання як – що собою представляє на сьогодні продовольчий ринок України, за рахунок яких джерел він формується та наскільки він активний з точки зору реалізації потенціалу того чи іншого його сегменту під впливом зрушень у платоспроможному попиті? – можна визначити потенційні можливості аграрного сектора щодо параметрів акумулювання в ньому та в обслуговуючих його галузях сільських жителів, а також опрацювати ефективні напрями спрямування обмежених фінансових ресурсів на потреби регулювання конкретних сегментів сільського ринку праці. В протилежному випадку будь-яке рішення щодо інвестування тієї чи іншої сфери діяльності, або ж тієї чи іншої господарської структури виявиться завчасно приреченим на прогаш.

Висновок. Отже, в аграрному ринку праці відбувається значне переважання пропозиції над попитом. З метою забезпечення зайнятості селян, вивільнених із сільського господарства в процесі його глобальної модернізації, у місцях їх постійного проживання, необхідно передбачити розвиток багатогалузевої і багатофункціональної виробничої та соціальної сфер, зокрема зосередження комплексної переробки сільськогосподарської продукції переважно в місцях її виробництва. В процесі реформування аграрної сфери постсоціалістичним країнам Центральної Європи вдалось уникнути масового безробіття селян значною мірою завдяки зосередженню в сільській місцевості переробки сільськогосподарської сировини, її зберігання та масового виробництва продуктів харчування.

Література.

1. Соціальна інфраструктура села: навч. посіб. / [Амбросов В.Я., Булавка О.Г., Вакуленко В.М. та ін.]; під ред. П.Т. Саблука, М.К. Орлатого. – К.: Інститут аграрної економіки УААН, 2002. – 465 с.

2. Присяжнюк каже, що в Україні зникає 17 сіл щороку [Електронний ресурс] / Економічна правда, середа 18 квітня 2012 року. – Режим доступу: www.epravda.com.ua/news/2012/02/2/314880/.

3. Якуба К.І. Безробіття селян: економічний і соціальний аспект / К.І. Якуба // Економіка АПК. – 2010. – №6. – с.107-112.

4. Стан ринку праці в сільській місцевості [Електронний ресурс] / Аграрний сектор України. – Режим доступу: <http://agroua.net/economics/documents/category-58/doc-8/>.

5. Жидовська Н.М. Удосконалення систем оплати праці України з урахуванням зарубіжного досвіду / Н.М. Жидовська, О.С. Прокопишин, М.Б. Бойчун // Збірник наукових праць ТДАТУ (економічні науки) / за ред. М.Ф. Кропивка. – Мелітополь. – 2012. - №2(18). С.138-146.

Annotation

Sharpening of the contradictions in the sphere of agricultural labor, especially problems with employment, requires a comprehensive scientific understanding from the perspective of conservation of the rural population. That is why, the problems relating to the labor market, provide employment, especially in the agricultural sector, the motivation of agricultural labor, the reproduction of the rural population, have recently been highly relevant.

Today's labor market performs a number of functions, namely, the social division of labor, information, mediation, pricing, stimulating, recreational governing. However, in recent years in agriculture, these features greatly weakened, through an intense process of narrowing the scope of employment in rural areas.

The outcome of surveys of economic activity of the rural population in recent years (conducted by the State Statistics Committee of Ukraine) leads to the conclusion that the countryside of Ukraine has a rather limited ability to provide its own population more than agricultural production, and that, with certain restrictions work.

Traditionally, it is assumed that the containment of the village branched sphere of employment is primarily due to the lack of sufficient financial resources to build this or that production of a particular territory. Certain extent, we agree with this conclusion. However, this approach does not completely take into account other factors, such as the first effective demand in a particular region and, as a consequence, the activity of a particular segment of the food market.

So, in the agricultural labor market is a significant predominance of supply over demand. To ensure the employment of farmers, freed from agriculture in the process of global modernization, in the places of their permanent residence, there should be the development of a diversified and multi-functional industrial and social spheres, in particular the concentration of complex processing of agricultural products primarily in the areas of production.